

УДК 811.161.2'42

ІДІОСТИЛЬ СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА

*Кожний талановитий письменник
виробляє собі свою окрему мову,
має свої характерні вислови, звороти,
свою будову фраз, свої улюблені слова.*

*Письменник, у якого нема своєї
індивідуально забарвленої мови, – слабкий письменник,
він пише безбарвно, мляво і не може числити
на довшу, тривку популярність.*

Іван Франко

Стаття присвячена дослідженню ідіостилу талановитого буковинського письменника Сидора Воробкевича (1836–1903), перу якого належать поетичні, прозові та драматичні твори і який відіграв помітну роль в історії становлення й розвитку української літературної мови на Буковині в другій половині XIX ст. Уперше на широкому фактичному матеріалі описано мовні домінанти художньої мови письменника на лексичному, фраземному та граматичному рівнях.

Ключові слова: ідіостиль, ідіолект, індивідуально-авторська картина світу, мовна домінанта, діалектна лексика, фразема, синтаксичний фольклоризм.

Наталія Шатілова. Идиостиль Сидора Воробкевича.

Статья посвящена исследованию идиостиля талантливого буковинского писателя Сидора Воробкевича (1836–1903), перу которого принадлежат поэтические, прозаические и драматические произведения и которому отведена особая роль в истории становления и развития украинского литературного языка на Буковине второй половины XIX в. Впервые на широком фактическом материале описаны языковые доминанты языка художественных произведений писателя на лексическом, фраземном, грамматическом уровнях.

Ключевые слова: идиостиль, идиолект, индивидуально-авторская картина мира, языковая доминанта, диалектная лексика, фразема, синтаксический фольклоризм.

Nataliya Shatilova. O. Sydir Vorobkevych's Idiosstyle.

The manuscript, submitted to defence, is dedicated to the analysis of idiosstyle of Sydir Vorobkevych (1836–1903), a talented Bucovynian writer, whose works embrace poetry, prose and drama and who was a leading figure in establishing and developing the Ukrainian literary language in Bucovina of the second half of the 1800s. For the first time, with the broad assortment of facts, the writer's language dominants are defined on lexical, phraseological and grammatical levels.

Key words: idiosstyle, idiolect, author's individual worldview, language dominant, dialecticisms, phraseme, syntactical folklorism.

Дослідження ідіостилу визначних майстрів художнього слова – один з актуальних напрямів в українському мовознавстві (О. Потебня, І. Білодід, В. Русанівський, В. Ващенко, І. Чередниченко, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, В. Статєєва, А. Мойсієнко, В. Калашник, Л. Ставицька, В. Чабаненко, С. Бирик та ін.). Статтю присвячено дослідженню індивідуального стилю талановитого буковинського письменника Сидора Воробкевича (1836–1903).

Розвиток української літературної мови на Буковині в другій половині XIX – на початку XX ст. неодноразово привертав увагу дослідників (Ю. Шевельов, З. Франко, Ю. Карпенко, К. Герман, І. Матвіяс, Н. Бабич, Л. Ткач та ін.). Описувана проблема поширилася на з'ясування специфіки окремих стилів чи вивчення мовної організації художніх творів буковинських письменників, на виявлення характерних особливостей у відборі зображувальних засобів, які вирізняють автора як індивідуальну творчу особистість із-поміж інших представників національної літератури (М. Станівський, В. Лимаренко, В. Прокопенко, М. Вихристюк, Н. Гуйванюк, В. Статєєва, М. Скаб, Н. Бабич, М. Крупа, О. Криштанович, М. Івасюта, В. Заїць та ін.). Попри те, в українському мовознавстві все ще бракує спеціальних досліджень ідіостилу письменників Буковинського краю, зокрема С. Воробкевича, перу якого належать поетичні, прозові та драматичні твори і який відіграв помітну роль в історії становлення і розвитку української літературної мови на Буковині.

Життя і творчість Сидора (Ізидора) Воробкевича (літературні псевдоніми – Данило Млака, Демко Маковійчик, Семен Хрін, С. Волох, Морозенко, Іван Іванів з-під Кіцмана, Сирота з Буковини

та ін.) припадає на другу половину XIX ст. У його багатовимірному таланті поєдналися покликання самотнього поета, прозаїка, драматурга, композитора світської та церковної музики, фольклориста, визначного педагога, громадсько-культурного діяча, редактора буковинських часописів і одночасно православного священика, професора богословського факультету Чернівецького університету, а крім того – великого українського патріота, одного з перших будителів національного українського духу на Буковині. За сорок років невтомної праці на ниві просвіти, красного письменства й музики він заклав разом з Ю. Федьковичем підвалини української національної культури на Буковині, сприяв духовному відродженню українців краю. І. Франко влучно назвав С. Воробкевича „одним з перших жайворонків нової весни нашого народнього відродження” [11, с. 1], а О. Маковей та Ю. Романчук наголошували: „був се чоловік, що тяжкою працею для народу заслужив собі на те, щоб ми его памятали і его працю пізнали хоч у части” [5, с. 8], адже він той, „котрому по Федьковичу загально признає ся перше місце межи буковинськими письменниками” [8, с. 3.].

Різнобічний талант С. Воробкевича неодноразово привертав увагу науковців. Належно висвітлені творчість видатного буковинського діяча в літературознавчому (дисертація П. Никоненка, колективна монографія П. Никоненка та М. Юрійчука [7]) і мистецтвознавчому (дисертація та монографія М. Білінської [1]) аспектах. Різні грані життя, творчості та літературно-громадської діяльності письменника в окремих наукових статтях висвітлювали С. Смаль-Стоцький, О. Маковей, В. Сімович, В. Лесин, О. Романець, А. Коржупова, М. Івасюк, Б. Мельничук, Ю. Гречанюк, О. Попович, Я. Гулін, Н. Гуйванюк, Н. Бабич, С. Троян та ін. Незважаючи на зацікавлення науковців літературно-культурною спадщиною С. Воробкевича, вивчення його ідіостилю в мовному плані, на жаль, є фрагментарним. Праці лінгвістів висвітлюють лише окремі, хоч і важливі аспекти його мовомислення (статті Н. Гуйванюк [2], Р. Козак [3], Н. Мойсук [6], Т. Сорвілової [9], В. Шабліовського [12]). Проте художньому доробку письменника притаманна авторська своєрідність у доборі та використанні мовних засобів, що витворюють неповторний ідіостиль. Сам С. Воробкевич, скромно оцінюючи власну творчість, писав так: „...співав Шевченко по-своєму, Пушкін по-своєму, і кождий, кождий з тих славних поетів співав тим голосом, якого з Божої руки дістав, і я, колібрі межи орлами, мій голос маю і ним так співаю, як серце каже” [4, с. 550.].

Мета статті – визначити домінантні риси ідіостилю С. Воробкевича на лексичному, фраземному, граматичному рівнях через системний аналіз мови художніх творів письменника.

Джерельною базою дослідження послужило видання творів, упорядковане О. Маковеем [10]. У ньому „твори Ізидора Воробкевича появляють ся перший раз зібрані разом, бо доси вийшла тільки одна мала збірка їх з редакції д-ра Франка, н. н. „Над Прутом”, де є всего 103 поезій, а драматичні твори его взагалі ніколи навіть не друковали ся, хоч довгі літа грали їх на сцені” [8, с. 3–4]. Тритомник укладено на основі рукописів, що дає підставу вважати тексти автентичними (цитуючи, дотримуємося правописної системи видання).

На означення понять *мова* і *стиль* письменника сучасна лінгвістика широко оперує термінами *індивідуальний стиль*, або *ідіостиль*, які пов’язані з особливостями мовної організації творів, що вирізняють митця з-поміж інших. Ідіостиль досліджують у двох аспектах: внесок автора в історію літературної мови та комплексне вивчення мови творів з урахуванням суспільно-світоглядних орієнтирів митця. Спираючись на методологічні принципи лінгвістичного аналізу мови письменників, сформульовані в працях провідних українських та зарубіжних мовознавців, ми вибудували концептуальну науково-методологічну модель дослідження ідіостилю С. Воробкевича. Вважаємо, що категорія індивідуального в системі письменника зумовлена внутрішньою ідіолектною нормою його художнього мовлення, а також функцією повторюваності й закономірності, яка організовує естетичне ядро кожного ідіостилю. Для окреслення константних стилетвірних рис ідіостилю письменника продуктивним виявився метод аналізу різнорівневих *домінант* – яскравих у мовному плані, часто повторюваних елементів (слів або конструкцій-маркерів), які визначають специфіку художнього тексту, є прикметною ознакою авторського стилю та суголосні із творчою концепцією письменника. Домінантним у художньому тексті вважаємо засіб, тісно пов’язаний із тематикою та змістом художнього твору, який у процесі мовленнєвого потоку привертає увагу, вирізняється за семантикою, експресивно-емоційним забарвленням. Отже, **ідіостиль** – це вербальна реалізація індивідуально-авторської картини світу письменника в системі мовних домінант (лексичних, фраземних, граматичних), спричинених його світоглядною

орієнтацією, константних стилетвірних ознак, що визначають специфіку художньої системи [13].

Ідіостиль письменника – не генетично зумовлена категорія, його формування зумовлює чимало чинників мовного та позамовного характеру, найважливішими з-поміж яких є особисті якості автора, його філософсько-світоглядні орієнтації в поєднанні з історико-філологічним тлом, яке формує письменника як мовну особистість відповідно до стану розвитку літературної мови в певний історичний період.

С. Воробкевич як мовна особистість сформувався під впливом історико-культурних, соціальних, національних чинників. Патріотичне виховання (у буковинському містечку Кіцмань, в родині діда Михайла, де панували міцні українські національні традиції та патріотична атмосфера), духовне збагачення під впливом пісенного фольклору (захоплення з дитинства фольклором, записи народних пісень, вивчення історичних та фольклорно-етнографічних матеріалів), живе спілкування з народом (багаторічне проживання в буковинських селах, унаслідок чого письменник краще й глибше пізнав побут буковинців, відчув багатство живої народної мови), заглиблення в художні тексти кращих зразків української класики (призбирування рідковживаних слів, виписування виразів із творів І. Котляревського, Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша, Марка Вовчка), творчі зв'язки з передовими культурними діячами (І. Франком, Ю. Федьковичем, О. Маковеєм, Я. Головацьким, Б. Дідицьким, братами Барвінськими, Д. Телячківцем та ін.), наполеглива самоосвіта та робота над удосконаленням своїх умінь і знань розвивали художнє мислення С. Воробкевича, заклали основи його національно-мовного світогляду.

Мовно-літературна практика С. Воробкевича – особлива сторінка в історії української літературної мови на Буковині. У другій половині XIX ст. С. Воробкевич став поряд із Ю. Федьковичем одним із зачинателів нової української літературної мови на народній основі в Буковинському краї. Творячи різножанрову художню літературу (поезії, прозу, драматичні твори), друкуючи науково-популярні статті у часописах, передмови до періодичних видань, пишучи підручники, а також церковно-проповідницькі праці (три збірники проповідей) українською народною мовою, він практично популяризував її, довів поліфункційність, здатність уживання українського слова в різних стилях – художньому, богословському, публіцистичному, науковому. У своїх працях С. Воробкевич подав зразки справжньої народної мови в друкованому фонетичним правописом слові, зрозумілому кожному українцю.

Громадська робота, що її проводив письменник будучи членом багатьох літературно-просвітницьких товариств („Руська Бесіда”, „Руська Рада”, „Народний дім”, „Руське літературно-драматичне товариство”), редагування періодичних видань українською мовою (літературний журнал „Буковинська Зоря” (1870), літературний буковинський альманах „Руська хата” (1877), українська частина церковного румуно-українського часопису „Candela” (1882–1902), де публікує понад 100 власних церковних проповідей народною мовою); погляди письменника на українську мову, висловлені в поетичній формі (вірші: „Руські серця би віджили” (1865), „Рідна мова” (1869), „Збудилась Русь” (1869), „Моє завіщанє” (1886) тощо), убоління за її збереження та розквіт визначають незаперечні заслуги С. Воробкевича в утвердженні статусу нової української літературної мови на Буковині в другій половині XIX ст.

Специфіка ідіостилю письменника в тому, що його художня мова відображає живу народну мову українського населення Буковини другої половини XIX ст. з її фонетичними, лексичними та граматичними говірковими ознаками. С. Воробкевича можна по праву назвати репрезентантом української мови на Буковині другої половини XIX ст. Лексика його творів має виразне говіркове забарвлення, а також містить чимало запозичень із європейських мов: румунської (*бербениця, грунь, парть*), німецької (*твер, мари, рантух*), польської (*збан, пулярес, тартак*), угорської (*гамбарь, дараба, маржина*), що було типовим для західноукраїнської мовно-літературної практики. У другій половині XIX ст. українська літературна мова тільки формувалася, тому звернення письменника до мовних скарбів рідних йому говірок є цілком закономірним. Фонетичні, лексичні та граматичні діалектні ознаки властиві як авторській, так і мові персонажів.

Діалектна лексика в ідіостилі С. Воробкевича передає локальні особливості мовлення буковинців другої половини XIX ст., відбиває особливості говірок південно-західного наріччя, а саме буковинських та гуцульських. Реєстр специфічних слів (етнографізмів та власне діалектизмів) найяскравіше виявляє зв'язок з Буковиною. Водночас, попри відчутну діалектну

стихію художньої мови письменника-буковинця, він був далекий від орієнтації лише на можливості місцевих говірок, а намагався наблизити свою художню мову до східноукраїнських норм, до мови Т. Шевченка та Марка Вовчка, усвідомлюючи потребу випрацювання єдиної літературної мови, спільної для всіх українців.

Фактичний матеріал дав змогу здійснити класифікацію діалектної лексики, зумовлену кількома чинниками: 1) морфологічним виявом лексем; 2) родо-видовими співвідношеннями в семантиці. У мові С. Воробкевича діалектна лексика репрезентована словами, що належать до різних частин мови. Більшість представлена іменниками (487 лексем), а також дієсловами (107 лексем), прикметниками (75 лексем) та прислівниками (72 лексеми). Семантика діалектизмів на рівні ідіостилі письменника дала змогу окреслити тематичні групи (ТГ), що є визначальними для його творчості. ТГ діалектизмів різні за кількісним складом, вони можуть бути як структурно простими, так і складними – містять лексико-семантичні групи (ЛСГ), що репрезентують різне якісне наповнення ТГ. Методика кількісних підрахунків уможливила виокремлення релевантних лексем кожної ЛСГ в ідіостилі письменника. Унаслідок систематизації та узагальнення фактичного матеріалу виокремлено:

12 ТГ діалектних іменників, зокрема:

– ТГ „назви осіб” (55 лексем) представляють дві ЛСГ: „назви осіб за родом діяльності”: *побережник* (25²⁴), *газда* (22), *жовняр* (12) / *жовнір* (7); „назви осіб за спорідненістю та свояцтвом”: *мошул* (28), *паніматка* (28), *дєдьо* (17);

– ТГ „назви демонічних істот” (9 лексем): *нечистий* (7), *віля* (3), *літавиця* (3);

– ТГ „назви, пов’язані зі звичаями та обрядами” (30 лексем) формують 5 ЛСГ: „назви учасників обряду”: *жалібниця* (6), *дружка* (4); „назви обрядодій”: *обзорини* (9), *могорич* (6); „назви селянських зібрань для розваг та праці”: *забава* (14), *обжинки* (2); „назви традиційних елементів обрядодій”: *віно* (7), *бакиши* (5).

– ТГ „назви господарського начиння” (88 лексем) репрезентують 4 ЛСГ: „назви кухонного начиння”: *пугар* (23), *плоска* (9), *коновка* (6); „назви хатнього начиння”: *коверець* (7), *софка* (3); „назви господарських об’єктів та їх елементів”: *кошара* (11), *пивниця* (6), *кліть* (6); „назви знарядь та предметів праці”: *дараба* (11), *воловід* (6);

– ТГ „назви одягу та аксесуарів” (86 лексем) наповнюють 5 ЛСГ: „назви одягу та його деталей”: *сурдут* (11), *камізелька* (8), *сердак* (7); „назви тканин, із яких шиють одяг”: *адамашок* (5), *багрянниця* (3), *габа* (3); „назви прикрас та аксесуарів”: *мошонка* (23) / *мошенка* (3), *черес* (8), *ширинка* (3); „назви взуття та його деталей”: *волока* (3), *постоли* (2); „назви головних уборів”: *фес* (10), *кресаня* (4) / *крисаня* (1);

– ТГ „назви їжі” (48 лексем) утворюють дві ЛСГ: „назви страв”: *книш* (11), *бриндза* (7), *гусянка* (5); „назви напоїв”: *горівка* (32), *мід* (9), *нежурниця* (6);

– ТГ „назви музичного мистецтва” (17 лексем) організовують 3 ЛСГ: „назви музичних інструментів”: *трембіта* (17), *флюяра* (10), *гусль* (8); „назви танців”: *коломийка* (11), *гуцулка* (4), *дрібушка* (1); „назви музичних творів”: *коломийка* (8), *дойна* (6), *гора* (3);

– ТГ „назви зброї” (16 лексем) представляють 2 ЛСГ: „назви холодної зброї”: *ганчар* (10), *брич* (4), *чепілик* (1); „назви вогнепальної зброї”: *кріс* (23), *стрільба* (7), *цівка* (7);

– ТГ „назви міри та грошей” (13 лексем) формують 2 ЛСГ: „назви міри”: *латер* (10), *сяжень* (5), *гони* (3); „назви грошей”: *крейцар* (12), *сороківець* (4);

– ТГ „назви, пов’язані з місцевим ландшафтом” (19 лексем) репрезентують 3 ЛСГ: „назви, характерні для гірської місцевості Карпат”: *полонина* (63), *плай* (10); „назви, пов’язані з надмірною вологістю місцевості”: *мочара* (6), *багна* (5), *млака* (1); „назви, пов’язані з річковими потоками”: *зарінок* (4), *яруга* (4);

– ТГ „назви флори та фауни” (55 лексем) наповнюють 7 ЛСГ: „назви тварин”: *маржина* (8), *безрога* (8), *вивірка* (7); „назви птахів”: *бузько* (5), *орябка* (4); „назви комах та плазунів”: *гадь* (14), *биндяк* (5); „назви риб”: *пструг* (5), *головатиця* (3); „назви дерев та кущів”: *грабчук* (7), *циприс* (4); „назви трав’янистих рослин”: *шувар* (3), *коловатниця* (2); „назви квітів”: *гвоздик* (6), *бриндуша* (2);

– ТГ „назви абстрактних понять” (51 лексема) утворюють 5 ЛСГ: „назви дій та станів”: *говірка* (8),

²⁴ Подаємо найуживаніші діалектні лексеми, вказуючи в дужках кількість зафіксованих слововживань.

орудка (7), рахуба (5); „назви почуттів та емоцій”: жур (4), вдяка (2), кортячка (2); „назви природних явищ”: сніжниця (6), мрака (4); „назви, пов’язані з часовими межами”: минувиість (4), полудне (3); „назви якостей та властивостей”: підхлібство (5), встеклість (1), задуфалість (1);

2 ТГ діалектних дієслів (п. 2.2.2):

– ТГ „лексми на означення дії та діяльності” (80 лексем) організовують 5 ЛСГ: „фізична дія та діяльність”: кривати (6), тручати (6), газдувати (4); „локативна дія”: провадити (14), загощувати (7), потектися (7); „психічна діяльність”: зачути (16), видіти (9), діткнути (8); „розумова діяльність”: змудрувати (7), спімнути (5); погадати (4); „фізіологічна та мовленнєва дії”: ликати (11), ректи (6);

– ТГ „лексми на означення процесуальної дії” (24 лексеми) представляють 3 ЛСГ: „фізичний процес”: зоріти (7), заціпнути (5); „фізіологічний процес”: минатися (19), лупати (6); „емоційно-психічний процес”: гуляти (29), банувати (12);

2 ТГ діалектних прикметників:

– ТГ „характеристика особи” (30 лексем) формують 3 ЛСГ: „риси характеру”: шутливий (3), господарний (2); „фізичний та психічний стан”: безрадний (10), кулявий (5); „ступінь спорідненості”: кривний (3), сторонський (3);

– ТГ „характеристика предметів і явищ” (45 лексем) репрезентують 5 ЛСГ: „властивості та ознаки”: ціліський (9), гойний (5), ревний (4); „стосунок до матеріалу або речовини”: кастровий (5), баранковий (3), струковий (2); „колір”: кафовий (4), черчиковий (1), гебановий (1); „просторова характеристика”: безодній (3), горішній (2); „темпоральна характеристика” (4): будучий (2), масевий (2), мартовий (2);

2 ТГ діалектних прислівників:

– ТГ „прислівники, що означають адverbіальну ознаку дії, процесу, стану” (28 лексем) наповнюють 3 ЛСГ: „якісна характеристика дії, процесу, стану”: пролюбки (9), красно (5), гойно (2); „спосіб дії”: ревно (7), подостатком (3); „кількісний відтінок дії”: лоском (1), запусто (1);

– ТГ „прислівники, що означають супровідні обставини, за яких відбувається дія, триває стан” (44 лексеми) організовують 3 ЛСГ: „час”: сьогодні (71), тогди (31), небаром (11); „місце”: домів (36), горі (28), звідтам (3); „мета”: нарочно (1).

Прикметна риса ідіостилу С. Воробкевича – майстерне використання синонімічного багатства рідної говірки як засобу вираження найрізноманітніших змістових, стилістичних та емоційних відтінків мовлення, напр., дію, що означає ‘старанно вести хатнє господарство’, передають діалектні дієслова газдувати, господарити, статкувати; на означення гордовитої людини фіксуємо синоніми гонорний, задуфалий, фудульний, згірний; до прислівника вниз письменник добирає колоритні діалектні синоніми: долів, коміть тощо.

Діалектне підґрунтя художньої мови С. Воробкевича є компонентом західноукраїнського варіанта літературної мови, а тому більшість діалектних форм позбавлена стилістичної функції. Однак, подекуди простежуємо інтенцію письменника використати їх із стилістичною настановою, що насамперед пов’язано зі створенням національного колориту: 1) відображення реалій буковинського та гуцульського побуту, зокрема: а) детальний опис вбрання персонажів: *Зворухнувся Стефан, приодівся в свій гуцульський стрій, в крисаню з павами, в ретязі і ремені, в лянну, заполочию вишивану сорочку, черчикові шаравари і сірак з китицями* (10, II, с. 145); б) увиразнення місцевого колориту в описах господарських речей та об’єктів: *...в політированім замиснику під шклом стояла рядом срібна посуда: миски, фарфурки, таци і панські пугари та карафки* (10, II, с. 346); в) забезпечення етнографічної достовірності пейзажних описів: *Плаєм, грунем, зарінками розійшлися люди* (10, I, с. 373); 2) відтворення мовної характеристики персонажів – носіїв буковинсько-гуцульських говірок: *От-тут на присні сидів я собі раз – не вчора то діялось, тогди ще люде галушками не давилися* (10, II, с. 173); 3) введення діалектизмів як засобу образотворення, об’єкта колоритних порівнянь: *...дві мов гебан чорні коси звисали на дівочі груди* (10, II, с. 76); *...мій живіт кругленький, як та барівка* (10, II, с. 204). Діалектна лексика виконує ще й гносеологічну функцію, адже знайомить читача з побутом, звичаями, рослинним і тваринним світом краю, особливостями рельєфу тощо.

Фраземний фонд художньої мови С. Воробкевича (у мові автора та в мовленні персонажів) акумулює народну мудрість, багатовікові спостереження буковинців. Маркувальна ознака ідіостилу письменника на фраземному рівні – використання народних прислів’їв та приказок, що не лише

узагальнюють мовний досвід буковинців, але й характеризують особу за різними ознаками: *Гуцул з крісом родить ся* (10, III, с. 31); указують на соціальну та вікову нерівність між людьми: *Що сурдут, то не сердак* (10, III, с. 149); закликають до високоморального способу життя: *Треба прясти, аби рубем не трясти* (10, III, с. 63); попереджають про плинність часу: *Нинька жиєш, а завтра гниєш* (10, III, с. 63); закликають робити все вчасно: *Куй залізо, закінь гаряче* (10, II, с. 53). Прислів'я та приказки в художніх текстах буковинського письменника узагальнюють людський життєвий досвід через уподібнення зі світом природи, зокрема: із тваринами: *Кітка із мишею довго ся не грає* (10, I, с. 375); із птахами: *Пізнати ворону по пір'ю* (10, III, с. 168); з рослинами: *Зі злої трави не було ще ніколи доброго сіна* (10, III, с. 49); з явищами природи: *І на синє небо може наступити чорна хмара* (10, III, с. 151). Мовну манеру С. Воробкевича репрезентують фраземи, емоційність яких підсилюють ритмічність та римування, порівн.: *Наші діди не знали біди, а їх внуки знають лиш муки* (10, II, с. 101); *Поки стара спече книші, в діда не стане душі* (10, III, с. 45); *До чорта та худоба, коли жити не вподобало!* (10, III, с. 9). Майстерне й різноманітне використання прислів'їв і приказок становить одну з яскравих ознак ідіостилу письменника на фраземному рівні. Своєю виразністю та образністю вони надають його художній мові національного колориту, глибокозмістовно та сконденсовано відображаючи розумово-мовленнєву творчість буковинців.

Мовлення персонажів у творах автора сповнене різноманітних примовок – традиційних усталених висловів, що є своєрідною рефлексією мовця в певній комунікативній ситуації. Семантика примовок дала змогу простежити їх функціонування в межах двох груп:

1) примовки доброзичливого характеру, що виражають прихильність, приязнь до співрозмовника: формули привітання та прощання: *По сій мові бувайте здорові!* (10, III, с. 39); *Нехай Господь вас провадить* (10, II, с. 82); формули побажання: *Щоби ти здоров був і лиха не знав* (10, II, с. 172); *Дай Боже жартувати, а не хорувати* (10, II, с. 172); формули гостинності: *З гостем і Бог приходять до хати*; *Сідайте, мої гості, щоб усе добре сідало* (10, II, с. 51); формули незурочення: *А наш владика Сава, **щоби здоров**, сидить у монастирі* (10, II, с. 70); формули гумористичного характеру та каламбурі: [Ксеня:] *Таже я вас на весіллі почитувати думаю, **не бучком і бичем, на горівкою і колачем. Найду вам і гарну сваху, не жабисько-черепаху – кумку-любку Ірину, 60-літню дівчину*** (10, III, с. 209);

2) примовки емоційного та лайливого характеру, що виражають розпач, відчай, обурення: *Ох, лишенько ти моє тяжке і незносиме!* (10, II, с. 381); *Ой смутку-ж мій тяжкий!* (10, III, с. 87); *О тяжкеє горе, велике, як ті Карпати, глибоке, як море!* (10, I, с. 382); а подекуди становлять і недоброзичливі побажання кому-небудь: *Нехай вас чортова мати возьме* (10, III, с. 27); *Щоб тобі нужда на потилицю* (10, III, с. 43); *Щоб тобі безрога теля вродило!* (10, III, с. 58); ***Щоб тебе безносі цілували!*** (10, III, с. 311).

Низка фразем у творах С. Воробкевича виявляє побожність та богобоязливість буковинців як риси їх національного характеру, стверджує важливість для них християнської моралі. Буковинці вірять у Божу справедливість, допомогу і кару, ім'я Бога вони згадують, вітаючи один одного, благословляючи, прощаючись, висловлюючи побажання гараздів та здоров'я, сварячись або проклинаючи когось, напр.: [Семен:] ***Хвалити Господа! Не гонить ватаман на паничину*** (10, III, с. 45); *Тепер **зжалъ ся, милий Боже**, все змінило ся, мужик збіднів* (10, II, с. 227). Фраземи не лише надають художнім текстам С. Воробкевича образності й емоційності, але й створюють певне невимушене розмовно-побутове тло, у якому відображено мовомислення буковинців.

Зіставлення фраземіки С. Воробкевича з реєстром „Словника фразеологізмів української мови” (2008) дало змогу виявити низку загальнономовних фразем та окреслити особливості їхнього функціонування в тексті. Фраземи, які не зазнають істотних змін ні в семантиці, ні в структурі, демонструють уміння автора дібрати потрібний матеріал і ввести його в текст. Ідіостилу письменника властиве майстерне використання загальнономовної фраземіки як засобу різнобічної характеристики персонажів: самохарактеристики (...*дівчину як побачив я, то **мов не свій я став*** (10, I, с. 137) та мовної характеристики одного персонажа в мовленні іншого ([Чорнило:] ***Правда, хлопець під вусом; вже час пари шукати*** (10, III, с. 295). Добираючи відповідні за змістом фраземи, письменник акцентує або відтіняє потрібні деталі в зовнішності, характері, поведінці персонажів.

Трансформовані фраземи **розглядаємо як** індивідуально-авторську фраземіку, яка слугує засобом збагачення літературної мови та маркером авторського стилю. Для ідіостилу С. Воробкевича

характерне істотне переважання структурно-семантичних змін фразем над семантичними. Найпродуктивніший тип перетворення фразем у мовотворчості письменника – субституція в компонентному складі. Специфіка ідіостилу письменника – місцевий, живомовний характер фраземіки, тому лексичний субститут часто є діалектним іменником: ...*захотів який гість сеї або тої пісні, то вже і мусів гаразд **потрясти мошонкою*** (10, II, с. 223) (порівн.: *потрусити калиткою* ‘примусити витратитися’) – заміником є діалектизм *мошонка* ‘гаманець’; дієсловом: [Митерчиха:] *Катерино! Не будь уперта, не **тручай свого талану!*** (10, III, с. 8) (порівн.: *заривати (закопувати) свій талант* ‘занедбувати’) – заміником є діалектизм *тручати* ‘штовхати; продавати’; прикметником: *Муч ся до **гробної дошки!*** (10, III, с. 7) (порівн.: *до гробової дошки* ‘до смерті’) – заміником є діалектизм *гробний* ‘гробовий’; прислівником: [Параска:] *Коби ви знали, пані матко... Вам **волос гори став** би...* (10, III, с. 307) (порівн.: *волосся дибом (сторч) стало* ‘охопив великий страх, гнів’) – заміником є діалектизм *гори* ‘догори’. Такі говіркові елементи як субститути трансформації виконують стилістичну функцію, надаючи оповіді виразного місцевого буковинського колориту.

Унаслідок поширення фраземи одним чи кількома компонентами, слово-поширювач є своєрідною авторською вставкою, що розвиває фраземне значення. Ідіостилу С. Воробкевича властиве розширення компонентного складу фраземи поширювачами: об’єктивними: [Семен:] *Дивись, **брусом язик острила!*** (10, III, с. 38) (порівн.: *гострити язик* ‘влучно і дошкульно сказати щось’); атрибутивними: ...*потік ся в другу комнату, щоб там уже наперед **заморити того докучливого червака*** (10, II, с. 352) (порівн.: *заморити черв’яка* ‘вгамувати голод’); обставинними: [Василина:] *Без **вінця** мені вже **світ зав’язує!*** (10, III, с. 150) (порівн.: *зав’язати світ* ‘змарнувати комусь кращі роки життя’); сурядними рядами слівформ: *Не жури ся, **небоже, /.../ дам я тобі **гарту і відваги**, не бій ся!*** (10, II, с. 245) (порівн.: *дати гарту* ‘провчити когонебудь за щось’).

Типовим для художніх текстів С. Воробкевича є контамінація, схрещування в одному виразі двох або кількох фразем, як-от: [2-ий парубок:] *І мені так здає ся, **хтось їм **дорогу тернем перегородив!***** (10, III, с. 162) (порівн.: *перейти (перетяти, перетнути і т. ін.) дорогу* ‘спричинити кому-небудь нещастя’ та *дорога вкрита (устелена) тернами* ‘злидні, страждання у чиємусь житті’). Оказіональна варіантність фразем у мові творів С. Воробкевича увиразнює розмовний колорит тексту та засвідчує вільне володіння фраземними скарбами мови, мовне чуття стилістичних відтінків та майстерність письменника у виборі мовних засобів.

Специфіку граматичної організації мови письменника у тому, що вона зорієнтована на живе розмовне мовлення з його регіональними особливостями, які відбивають тогочасний мовленнєвий колорит буковинців. Чимало конструкцій містять елементи локального характеру – діалектні та архаїчні форми іменників та займенників, дієслівних членів речення. Словозміна іменників має свою специфіку, зумовлену особливостями буковинських говірок: форма орудного відмінка однини жіночого роду із флексією *-ов* та *-ев*: *На горбочку **під дубровов** хлопці співанок вже тнуть* (10, I, с. 71); залишки форм двоїни: ...*мені ся рве серденько на **дві половині*** (10, I, с. 72). Особливості вживання займенників виявляємо в наявності енклітичних форм: *Приверни **ми**, Боже, **хлопця з чорними бровами!*** (10, I, с. 174); *Давно я вже на **ню** оком кинув* (10, II, с. 230); збереженні початкового *с* у вказівних займенниках: ***Се** портрет **мошула** **Николая** **Сучавського*** (10, II, с. 220); редукованих форм вказівних займенників жіночого роду: *Як **Митро** **Лазаренко** **тоту** взяв, **котру** **щиро** **покохав*** (10, II, с. 238).

Специфіка дієслівного вживання позначена діалектними та архаїчними формами (здебільшого присудків): архаїчні залишки інфінітивів на *-чи*: ...*не сором кожного дня паску **печи*** (10, II, с. 347); форми зворотних дієслів з відокремленим постфіксом *ся* не лише при дієсловах минулого часу, але й у формах наказового способу: ***Сонце ся сховало** за високі гори* (10, I, с. 85); *Всю незгоду забуваймо, до **серця ся горнім!*** (10, I, с. 157–158); залишки давнього перфекта: [Семен:] ***Казав-єм:** по-пам’ятаєш, **вража** **дівко!*** (10, III, с. 46); ***Чули-сьте**, мамо, новину?* (10, III, с. 154); архаїчні форми умовного способу: *Коби був знав, інакше **був би зарадив*** (10, II, с. 181); аналітична форма майбутнього часу: ...***мемо** в купці **розмовляти*** (10, I, с. 224). Специфікою ідіостилу автора є паралельне використання діалектних і літературних форм. Попри часте вживання діалектних особливостей, літературні форми функціонують як у мові письменника, так і в мовленні персонажів.

Характерна ознака ідіостилу С. Воробкевича – використання службових слів для

граматичної організації його мови. Специфічну тональність фрази, властиву мовленню буковинців, створюють у творах підсилювальні розмовні частки (*Чей і бідному на світі усміхне ся доля!* (10, I, с. 376); [Микита:] *Преці ми з доброго роду* (10, III, с. 50), діалектне вживання сполучників у структурі складних речень (*...глибока рана може з часом загойть ся, **но** зле слово ніколи!* (10, III, с. 150); *Богач він тепер не на гріш, **але** на лихо* (10, III, с. 58), особливості прийменникового керування (*прямуючи **їд хаті*** (10, II, с. 67); *забула **на гостей*** (10, II, с. 351), *співає **о тобі*** (10, III, с. 143) тощо.

Маркувальна ознака ідіостилю С. Воробкевича – спорідненість його поетичного слова з усною народною творчістю. Вплив фольклорної традиції на мову письменника унаочнюють синтаксичні фольклоризми: традиційні епітетні словосполучення фольклорного походження, насичені асоціативним змістом, що набувають символічного звучання: *Не посадить мені ні **рідна матусенька**, ні **сестричка мила** у головах **червоної калини**, не розіветь ся на моїм гробі **хрещатий барвінок**, ні **рута зелена*** (10, II, с. 11); прикладкові асоціативні словосполучення, почерпнуті із фольклорної мови чи створені за їх зразком: *гуцул-сиротина* (10, I, с. 232), *ворожка-чарівниця* (10, III, с. 207), *горе-трута* (10, I, с. 113); семантико-синтаксичні паралелізми як форми вираження символічних фольклорних образів, які ілюструють тенденцію народнопісенної мови до протиставлення понять та образів: *Виріс в лісі дуб хороший, рівний, кучерявий, а у ньеньки хлопець гарний, рум'яний, білявий* (10, I, с. 41); *Над Прутом у лузі не місяць зійшов, то хлопець до кралі-дівчини прийшов* (10, I, с. 159); синтаксичні конструкції з багаторазовими повторами, що не лише інтенсифікують ознаку, а й забезпечують ритміко-інтонаційний малюнок фрази, близький до фольклорного: *Третій раз весна природу цвітотм убирала; третій раз листок зів'ялий як спадав, видала...* (10, I, с. 160); традиційні порівняльні конструкції, які, створюючи портретні характеристики, увиразнюють синтаксичну організацію текстів письменника, надаючи яскравого народнопісенного колориту: *В неї личко, як малина, а губонька, як калина; у Марійки з Молдовиці ясні очі – дві зірничі!* (10, I, с. 165). Твори С. Воробкевича містять народнопоетичні порівняння дівчини з рослинним світом (*калина, рожса, мак, цвіт, тополя, малина, смерічка, терен*), твариною (*ясочка, вивірка*), птахом (*голубка, пав, ластівка*), небесними світилами (*зірка, місяць*); хлопця з деревом (*явір, смерека, дуб*), закоханої пари з птахами (*голуби, горлиці*). Ці порівняння стали традиційними для української мови народними символами. Відбиваючи національний колорит, у творах письменника вони є виразниками мовної картини світу буковинців, їхнього художньо-символічного світобачення. Специфічні синтаксичні конструкції, що їх С. Воробкевич почерпнув із розмовного мовлення та мови фольклору, репрезентують національний тип мовомислення та світогляду автора.

Отже, результати дослідження дають змогу зробити такі висновки:

1. Ідіостиль С. Воробкевича як надзвичайно оригінальне явище в історії української літературної мови засвідчує ті екстра- та внутрішньомовні процеси, що характеризували її розвиток на Буковині в другій половині XIX ст. Багатогранна діяльність письменника як взірця самовідданої боротьби за права української мови, практичну популяризацію, поліфункційність, захист її статусу в освітньому, духовному, культурному та громадському житті Буковини дають підстави високо оцінити роль С. Воробкевича в розбудові національної літературної мови в умовах становлення нової української мови на народній основі.

2. Творчість С. Воробкевича репрезентує українську літературну мову на Буковині другої половини XIX ст. Лексикон творів письменника закономірно має виразне говіркове забарвлення, містить чимало запозичень із європейських мов, що було типовим для західноукраїнського варіанта літературної мови цього періоду. Діалектна лексика паралельно з літературною є важливим складником інформаційно-комунікативного простору художніх текстів автора і водночас однією з домінантних рис його індивідуально-авторської манери письма, за допомогою якої відтворено національно-етнографічний та говірково-регіональний колорити.

3. Специфіка ідіостилю С. Воробкевича в поєднанні літературного та діалектного, з акцентом на буковинських та гуцульських говірках. Регіональні компоненти – органічна частина словника художніх творів С. Воробкевича, однак широкі відображення різномірних особливостей рідних говірок поєднані з прагненням до уніфікації літературної мови. Мова творів автора багата на синонімічне використання діалектних елементів з їхніми літературними відповідниками як паралельних на певному етапі розвитку норм літературної мови.

Подальші дослідження ідіостилю С. Воробкевича корелюють із повним описом лексичних

засобів його мовностилістичної системи, **аналізом тропеїстики як естетичного компонента художніх творів; вивченням особливостей мови проповідей** письменника як унікального явища в історії української літературної мови. На часі – укладання словника мови С. Воробкевича, що відображатиме як загальномовні тенденції, так і специфічні особливості його художнього стилю.

Література

1. Білинська М. Сидір Воробкевич / М. Білинська. – Київ : Музична Україна, 1982. – 47 с. – (Творчі портрети українських композиторів).
2. Гуйванюк Н.В. Розмовне мовлення буковинців у церковних проповідях Сидора Воробкевича / Ніна Гуйванюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Вип. 28 : Філологічні науки. – С. 109–116.
3. Козак Р. Експресивність порядку слів у поетичному мовленні Сидора Воробкевича / Раїса Козак // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 394–398 : Слов'янська філологія. – С. 430–434.
4. Лист С. Воробкевича до Д. Танячкєвича [на Буковині 1865 р.] // Воробкевич С. Твори / [упор., підгот. текстів, вступ. ст. та приміт. М. Г. Івасюка]. – Ужгород : Карпати, 1988. – С. 545–552.
5. Маковей О. Ізидор Воробкевич / Осип Маковей // Твори Ізидора Воробкевича. – Львів : Вид-во товариства „Просвіта”, 1909. – Т. 1 : Поезії. – С. 5–8. – (Руська письменність).
6. Мойсюк Н. Особливості будови складної фрази у творах Сидора Воробкевича / Наталія Мойсюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / ред. кол. : Гуйванюк Н. В. (наук. ред.) та ін. – Чернівці : Рута, 1999. – Вип. 52–53 : Слов'янська філологія. – С. 226–229.
7. Никоненко П. М. Сидір Воробкевич: Життя і творчість / П. М. Никоненко, М. І. Юрійчук. – Чернівці : Рута, 2003. – 208 с.
8. Романчук Ю. Передмова / Юліан Романчук // Твори Ізидора Воробкевича. – Львів : Вид-во товариства „Просвіта”, 1909. – Т. 1. – С. 3–4. – (Руська письменність).
9. Сорвілова Т. В. Мовностилістичні засоби художньої виразності в оповіданні Сидора Воробкевича „Турецькі бранці” / Тетяна Сорвілова // Українська мова на Буковині: минуле і сучасне : матеріали II Всеукр. наук. конф., присв. 200-річчю нової української літературної мови (Чернівці, 24–26 вересня 1998 р) / ред. кол.: проф. Бабич Н. Д. та ін. – Чернівці : Місто, 1998. – С. 163–169.
10. Твори Ізидора Воробкевича. – Львів : Вид-во товариства „Просвіта”: Т. 1 : Поезії / [авт. передм. Ю. Романчук]. – 1909. – 420 с.; Т. 2 : Оповідання. – 1911. – 412 с.; Т. 3 : Драматичні твори. – 1911. – 421 с. – (Руська письменність).
11. Франко І. Я. Передмова / Іван Франко // Данило Млака (Ізидор Воробкевич). Над Прутом : збірник поезій. – Львів : З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1901. – С. 1–2.
12. Шабліовський В. Є. Фольклорні джерела україномовної та румуномовної творчості С. Воробкевича / В. Є. Шабліовський // Слов'янське літературознавство і фольклористика: республіканський міжвідомчий збірник. – К. : Наук. думка, 1984. – Вип. 41. – С. 62–68.
13. Шатілова Н. О. Ідіостиль Сидора Воробкевича : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” // Шатілова Наталія Олександрівна. – Чернівці, 2011. – 20 с.